

**TURLI TIZIMGA XOS TILLARDA YUZAGA KELUVCHI QARAMA-QARSHILIK IFODALOVCHI
STILISTIK FIGURALAR TADQIQIGA TARIXIY YONDASHUV**

Mamaziyayev Oblaberdi Xudoberganovich,

Qo'qon Universiteti f.f.d., dotsenti

Tel: 998911484656

e-mail: omamaziyayev77@gmail.com

Axmadjonov Avazbek Akmaljon o'g'li

Qo'qon Davlat Pedagogika Instituti doktoranti

998912026456

e-mail: aaxmadjonov77@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada antitezaning kelib chiqishi va uning ritorikadagi ahamiyati tahlil qilinadi. Antitezaning qadimgi yunon va rim ritorikasidagi ildizlari, klassik adabiyotdagi namunalari va zamonaviy davrdagi qo'llanishi ko'rib chiqiladi. Maqola, shuningdek, antitezaning lingvistik va ritorik jihatlarini, turli madaniy kontekstlarda qanday qo'llanilishini va uning muloqotdagi samaradorligini o'rganadi. Antitezaning muloqotda qanday qilib aniqlik va ta'sirchanlikni oshirishga yordam berishi hamda esda qolarli bayonotlar yaratishi tahlil qilinadi. Shu bilan birga, antitezaning adabiyot va nutqda qanday kuchli vosita ekanligi va uning insoniy tajribalarni chuqurroq anglashga qanday hissa qo'shishi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Antiteza, ritorika, lingvistika, tarix, adabiyot, stilistik figuralar, qarama-qarshilik.

Аннотация. В данной статье рассматривается происхождение антитезы и её значение в риторике. Анализируются корни антитезы в древнегреческой и римской риторике, примеры в классической литературе и её применение в современности. В статье также рассматриваются лингвистические и риторические аспекты антитезы, её использование в различных культурных контекстах и её эффективность в общении. Исследуется, как антитеза помогает улучшить ясность и выразительность коммуникации и создавать запоминающиеся высказывания. Кроме того, показано, как антитеза является мощным инструментом в литературе и речи, способствующим более глубокому пониманию человеческого опыта.

Ключевые слова: Антитеза, ritorika, lingvistika, istoriya, literatura, stilisticheskiye figury, protivopostavlenie.

Annotation. This article examines the origins of antithesis and its significance in rhetoric. It analyzes the roots of antithesis in ancient Greek and Roman rhetoric, examples in classical literature, and its application in modern times. The article also explores the linguistic and rhetorical aspects of antithesis, its use in various cultural contexts, and its effectiveness in communication. It investigates how antithesis helps enhance clarity and impact in communication and create memorable statements. Additionally, the article demonstrates how antithesis is a powerful tool in literature and speech, contributing to a deeper understanding of human experiences.

Keywords: Antithesis, rhetoric, linguistics, history, literature, stylistic figures, contrast.

Kirish. Antiteza atamasi, yunoncha " antíthesi " so'zidan olingan bo'lib, "qarama-qarshilik" yoki "qarshi qo'yish" degan ma'noni anglatadi va bu ritorik vosita qarama-qarshi g'oyalarni muvozanatli iboralar yoki gaplarda qarama-qarshi qo'yishni anglatadi. Ushbu lingvistik hodisa adabiyot, nutq va kundalik muloqotda qo'llanilishi orqali tilshunoslik olamida keng tarqalgan. Bu

atama voqelikni bayon qilishni aniqligini va ta'sirchanligini oshirib, gap qismlari orasida muvozanat va simmetriya hissini yaratadi.

Ritorikada antiteza qarama-qarshi nuqtai nazarlarni aniq va tartibli tarzda taqdim etish orqali dalillarni yanada ishonchli ifoda qiladi. Bu usul nafaqat qarama-qarshilikni ta'kidlaydi, balki tinglovchilarga aytilgan fikrni yaxshiroq eslab qolish imkonini beradi. Misol uchun, Martin Lyuter Kingning mashhur "Menda bir orzu bor" nutqida u antitezani kuchli ta'sir sifatida ko'rsatadi: "Biz birodarlar kabi birga yashashni yoki ahmoqlar kabi birga o'lishni o'rganishimiz kerak." Birgalikda yashash va birgalikda o'lish o'rtasidagi keskin qarama-qarshilik birlikning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Antiteza tarixiga nazar.

Antitezaning qo'llanilishi qadimgi yunon va rim ritorikasiga borib taqaladi, chunki bu atama u yerda samarali nutq va yozuvning muhim elementi deb hisoblangan. Qadimgi ritoriklar, masalan, Aristotel va Sitseron o'zlarining ritorikaga oid asarlarida antitezaning tamoyillarini belgilab berishgan. [1] [2]

Aristotel o'zining "Ritorika" asarida ruhlantiruvchi nutqda muvozanatli va qarama-qarshi bayonotlarning ahamiyatini muhokama qiladi. U qarama-qarshi g'oyalarni yaqin joyda taqdim etish dalilning dinamik va esda qolarli bo'lishiga yordam berishiga ishongan. Bu tamoyil qadimgi Yunonistonda notiqlar va yozuvchilar tomonidan keng qo'llanilgan, shu jumladan taniqli shaxslar, shu jumladan Demosfen va Sofokl ham bu tamoyilga murojaat qilishgan. [1]

Rim ritorikasida Sitseronning "De Oratore" va "Pro Milone" kabi asarlari antitezaning ko'plab misollarini taqdim etadi. Sitseronning nutqlari ko'pincha antitetik tuzilmalarni qo'llab, uning dalillarini yanada kuchli va ishonarli qilib taqdim etgan. Masalan, "Pro Milone" da Sitseron o'z mijozining qonuniy xatti-harakatlari raqibi Klodiusning noqonuniy xatti-harakatlari bilan solishtirib, himoya tushunchasini kuchli tarzda ifodalaydi. [2]

Antitezaning ritorika va lingvistikadagi ahamiyati.

Ritorikadagi antitezaning ahamiyati shundaki, unda dalillar aniq, ta'sirchan va esda qolarli bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Qarama-qarshi g'oyalarni yonma-yon qo'yib, antiteza dramatik ta'sir yaratadi, bu tinglovchilarning diqqatini tortadi va notiq yoki yozuvchining xabarini ta'kidlaydi. Ushbu ritorik vosita, ayniqsa, tinglovchilarni ma'lum bir nuqtai nazar yoki harakat yo'nalishiga ishontirish maqsadida, ishonarli nutqlarda samarali usul hisoblanadi.

Lingvistikada antitezani o'rganish til foydalanuvchilari qarama-qarshi tushunchalarni qanday tashkil etish va ifoda etishini tushunishga yordam beradi. Turli tillar va madaniy kontekstlarda antitezani tahlil qilish ushbu ritorik vositaning turli lingvistik tizimlar orqali qanday ishlashini ko'rsatadi. Masalan, ingliz tilida antiteza ko'pincha parallellik va muvozanatli gap tuzilmalariga tayanadi, boshqa tillarda, masalan, fransuz yoki nemis tilida, xuddi shunday ta'sirga erishish uchun turli sintaktik va stilistik xususiyatlar qo'llanilishi mumkin.

Yevropa adabiyotining dastlabki namunalarida antiteza.

Antitezaning qo'llanilishi eng qadimgi adabiyot asarlarida ham mavjud. Qadimgi yunon tragik asarlarida, masalan, Sofokl va Evripid kabi dramaturglar o'z pyesalaridagi axloqiy va mavzuli ziddiyatlarni ta'kidlash uchun antitezadan foydalanishgan. Masalan, Sofoklning "Antigone" asarida bosh qahramonning ilohiy qonunga sodiqligi Kreonning davlat qonunini qat'iy bajarishi bilan qarama-qarshi qo'yilgan. Ushbu antitetik tuzilma nafaqat asosiy ziddiyatni ta'kidlaydi, balki tinglovchilarni adolat va burch mohiyati haqida chuqurroq mulohaza yuritishga jalb qiladi. Asarda hayot va o'lim, qat'iyat va bo'ysunish, insoniy va ilohiy tushunchalar qarama qarshi qo'yiladi:

1. Hayot va o'lim:
"My duty in this life continues after death"
"Bu hayotda mening burchim o'limdan keyin davom etadi."
2. "Human laws are transient, but the laws of the gods are eternal"
"Inson qonunlari o'tkinchi, lekin Xudo qonunlari abadiydir."
3. "I obeyed the laws of the gods, not the laws of the state."
"Men Xudolar qonunlariga bo'ysundim, davlat qonunlariga emas."

Yuqorida keltirilgan misollar asarning dramatik tarangligini oshiradi va tinglovchilarga qahramonlar o'rtasidagi ziddiyatlarni aniqroq tushunishga yordam beradi.

Xuddi shunday, qadimgi Rim shoirlari, masalan, Vergil va Ovidning asarlarida ham antiteza aniq ziddiyatlar yaratish va hikoyalarining hissiy ta'sirini kuchaytirish uchun ishlatilgan. Masalan, Vergilning "Aeneid" asarida Eneasning qahramonlik fazilatlarini ko'pincha uning dushmanlarining yovuzliklari bilan qarama-qarshi qo'yilgan, bu esa epik asarning burch, dindorlik va taqdir mavzularini ta'kidlaydi.

Uyg'onish va ma'rifat davri.

Uyg'onish davrida klassik ritorikaning qayta tiklanish jarayoni kuzatildi, natijada yozuvchilar va notiqalar qadimgi Yunoniston va Rim texnikalariga murojaat qildilar. Bu davrda antiteza ingliz adabiyotida, ayniqsa, Uilyam Shekspir asarlarida sezilarli bo'ldi. Shekspirning pyesalari va sonetlarida antiteza misollariga boy bo'lib, u murakkab qahramonlar va mavzularni o'rganishda foydalanilgan. [3]

Masalan, "Hamlet" pyesasida bosh qahramonning "To be or not to be" monologi antitezani uning ekzistensial dilemmasini ifoda etishda ishlatadi. Hayot-mamot o'rtasidagi muvozanatli qarama-qarshilik Hamletning ichki ziddiyatini va hayot va o'lim mavzusini ifoda etadi. Aynan shu parcha tarjimasi va uning boshqa tizimli tillarda qanday ifodalanishi turli davrlar va tillar vakillari tomonidan turlicha bahs-munozaralarga sabab bo'lganligini alohida ta'kidlash mumkin. Masalan, rus tilida bu satrlar A.Kroneberg(1844), M.Loziinskiy (1933), B.Pasternak (1940) kabi yozuvchi va tilshunos olimlar tomonidan quyidagicha ta'riflangan:

1. A.Kroneberg (1844) "Быть или не быть – вот в чем вопрос";
2. M.Loziinskiy (1933) "Быть или не быть – таков вопрос";
3. B.Pasternak (1940) "Быть или не быть – вот в чем вопрос".

Bu mashhur monolog antiteza hodisasini yaqqol ifodalab quyidagicha jaranglaydi: "O'lmoq, yoki qolmoq – shudir masala". Ushbu parchada o'lim va hayot tushunchalari bir-biriga qarama qarshi qo'yiladi. Azoblanish va unga qarshilik qilish, sokin uyqu va qo'rqinchli tushlar, qat'iyat va ikkilanish tushunchalari antiteza hodisasi orqali yanada aniq va ta'sirli izohlangan:

1. **Azob chekish va qarshilik ko'rsatish:** "Whether 'tis nobler in the mind to suffer / The slings and arrows of outrageous fortune, / Or to take arms against a sea of troubles / And by opposing end them."
2. **Tinch uyqu va qo'rqinchli tushlar:** "To die, to sleep; / To sleep: perchance to dream: ay, there's the rub; / For in that sleep of death what dreams may come".
3. **Qat'iyat va ikkilanish:** "Thus conscience does make cowards of us all; / And thus the native hue of resolution / Is sicklied o'er with the pale cast of thought".

Shekspir ushbu satrlarda avval o'limni tinch uyqu sifatida gavdalantiradi, keyinchalik esa noma'lum tushlar orqali qo'rquv va dahshatni ifodalaydi. Yuqorida keltirilgan "slings and arrows"

jumlasi doimiy azoblanish haqida xabar bersa, "taking arms" iborasi ushbu azoblarga qarshilik qilish holatiga e'tibor qaratadi. [3]

Ma'rifat davrida ham antiteza jamiyat normalarini tanqid qilish va o'zgarishlarni targ'ib qilishni maqsad qilgan faylasuflar va yozuvchilar asarlarida qo'llanildi. Volterning "Kandid" va Russoning "Ijtimoiy Shartnoma" kabi asarlari idealni haqiqiy bilan, mantiqiyini mantiqsiz bilan va adolatli va adolatsiz o'rtasida qarama-qarshi qo'yilgan holatlarda antitezani qo'llagan. Ushbu ziddiyatlar zamonaviy jamiyatning nomuvofiqliklarini va bema'niliklarini ta'kidlash uchun xizmat qilgan, shuning uchun mualliflarning islohot va taraqqiyot uchun dalillarini ilgari surgan.

Iogan Volfgang Gyotening "Faust" asarida quyidagi qatorlar antiteza hodisasiga yaqqol namuna bo'lishi mumkin: "Zwei Seelen wohnen, ach! in meiner Brust, die eine will sich von der anderen trennen." - "Afsuski mening ko'ksimda bir-biridan ajralishni xohlovchi ikki jon yashaydi". Yana bir boshqa nemis shoiri G.Xayne o'z she'rlarida antiteza holatini qarama-qarshi vaziyatlarni ifodalash uchun foydalanadi va bir-biriga zid bo'lgan birliklar bir qatorda teng qo'yiladi: "Denk ich an Deutschland in der Nacht, dann bin ich um den Schlaf gebracht." - "Tunda Germaniyani o'ylasam, uyqudan mahrum bo'laman." Ushbu misrada shoir tungi uyqu va vatan haqidagi o'y-fikrlari unga tinchlik bermasligini antiteza hodisasi orqali yuzaga chiqaradi. Bunda u vataniga bo'lgan muhabbati va tashvishini ta'kidlaydi va ziddiyat orqali nemis jamiyatini tanqid ostiga oladi.

Antitezadan zamonaviy adabiyotda qo'llanish.

Hozirgi vaqtda antiteza turli xil muloqot shakllarida, jumladan, siyosiy nutqlar, reklama, adabiyot va kundalik suhbatlarda muhim ritorik vosita bo'lib bo'lib qolmoqda. Zamonaviy ritorikada antitezaning samaradorligi Uinston Cherchill va Jon F. Kennedi kabi ta'sirchan yetakchilarning nutqlarida ko'rinadi. Masalan, Cherchillning urush davridagi nutqlari ko'pincha Britaniya xalqini safarbar qilish uchun urushning og'ir sharoitlarini millatning umidi va chidamliligi bilan solishtirgan.

Adabiyot sohasida zamonaviy mualliflar, masalan, Jorj Oruell va F. Skott Fitsjerald antitezani hokimiyat, korrupsiya va shaxsiylik mavzularini o'rganishda qo'llagan. Oruellning "1984" asari va Fitsjeraldning "Buyuk Getsbi" romanlari antitezani ko'rinish va haqiqat, erkinlik va zulm, boyluk va axloqiy buzilishlar o'rtasidagi ziddiyatlarni ta'kidlash uchun ishlatgan:

1. Haqiqat va illyuziya: Getsbi o'zini boy va nafis odam sifatida tasavvur qilish uchun illyuziya yaratadi, lekin haqiqat shundaki, uning boyligi shubhali usullar bilan olingan va uning o'tmishi noaniq.

2. Umid va umidsizlik: Getsbi umid va kelajakdagi orzular bilan to'lgan, boshqalar esa, masalan, Jorj Uilson, umidsizlik va tushkunlik bilan yashaydi.

Lingvistikada antitezani o'rganish tilning kognitiv va kommunikativ funksiyalari haqida qimmatli tushunchalarni taqdim etadi. Turli madaniyatlar va tillar antitezani qanday qo'llashini o'rganish orqali lingvistlar ritorik tuzilishning universal va tilga xos jihatlarini yaxshiroq tushunishlari mumkin. Ushbu tadqiqot sintaksis, semantika va pragmatika bo'yicha kengroq nazariyalarga hissa qo'shadi va odamlar tilni qanday ishlatib, ma'no uzatishlari va boshqalarni ishontirishlarini yoritadi.

Xulosa.

Antiteza turli xil muloqot shakllarida aniqlikni oshirish, ziddiyatlarni ta'kidlash va tinglovchilarni jalb qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan kuchli ritorik vositadir. Qadimgi yunon va rim ritorikasidagi ildizlaridan tortib, zamonaviy adabiyot, nutqlar va kundalik tilga qadar antiteza o'zining aniq farqlarni ko'rsatish va esda qolarli tasvirlar yaratish qobiliyati bilan o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda. Lingvistikada antitezani o'rganish tilning tuzilishi va funksiyasiga oid muhim tushunchalarni taqdim etadi, bu esa odamlarning qarama-qarshi

g'oyalarni qanday tashkil etish va ifoda etishini ko'rsatadi. Antitezaning kognitiv va madaniy jihatlarini o'rganishda davom etar ekanmiz, til bizning idrokimiz va o'zaro aloqalarimizni qanday shakllantirishini chuqurroq tushunamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aristotle. (2004). Rhetoric. Oxford University Press.
2. Cicero, M. T. (1996). De Oratore. Harvard University Press.
3. Shakespeare, W. (1997). Hamlet. Cambridge University Press.
4. Fitzgerald, F. S. (2004). The Great Gatsby. Scribner.
5. Heine, H. (1995). Deutschland. Ein Wintermärchen. Penguin Classics.
6. Shokhrukh, A. (2024). THE DOMINANCE OF ENGLISH IN THE GLOBAL TECHNOLOGY INDUSTRY: IMPLICATIONS FOR NON-ENGLISH SPEAKING COUNTRIES. UNIVERSAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE, 2(11), 41-55.
7. Мамазияев, О. (2004). Ўзбек поэтик нутқида хиазм ва градация. Филол. фан. номз. дисс. Автореф. Фарғона.